

fra *Magasinet Humaniora*, nr. 2, 2004, s. 13-16.

Oprindeligt var den offentliggjorte version af denne artikel tilgængelig som pdf under http://www.forsk.dk/shf/publ/tidsskr/shf-humaniora/hum0104/hum02_04.pdf

men nu findes den kun under

<http://www.hum.au.dk/engelsk/engsv/papers/vikn04-1.pdf>

Nærværende version (som også findes under

<http://www.hum.au.dk/engelsk/engsv/papers/vikn04-2.pdf>)

mangler det store billede af en rød rose, men til gengæld er der ikke noget galt med lydskriften af de danske eksempler på s. 15.

Side 13:

Inden for sprogvidenskaben er der to tilgange der er fremherskende i dag, den formelle og den funktionelle. Begge tilgange har mange tilhængere både på verdensplan og i Skandinavien, men i Danmark har interessen for den formelle tilgang hidtil ikke været særlig stor. Her kommer en formel sprogforskers bud på forskellen mellem de to tilgange.

Nødvendigheden af en formel tilgang til sprogvidenskab

af Sten Vikner

Både den formelle og den funktionelle tilgang beskæftiger sig med sproglig form, f. eks. en sproglig forms udtale, betydning eller placering i sætningen. Formel sprogvidenskab interesserer sig især for selve det sproglige udtryk, dvs. for sprogets interne strukturer. Funktionel sprogvidenskab interesserer sig især for den kommunikative funktion som et sprogligt udtryk har i verden udenfor sproget, dvs. for forbindelsen mellem sproget og eksterne forhold. Med et lån fra Newmeyer (1998) vil jeg formulere de to tilganges grundlæggende antagelser således:

Den formelle tilgang: Sproglig form kan beskrives uafhængigt af kommunikativ funktion.
Den funktionelle tilgang: Kommunikativ funktion kan være afgørende for sproglig form.

De to forklaringstyper

I et spørgsmål som

(1) Hvor vil David gerne bo?

er stedsangivelsen *hvor* placeret i spidsen af sætningen i stedet for at stå på den `normale´ plads for stedsangivelser, nemlig efter hovedverbet *bo* (jf. at i f. eks. *David vil gerne bo i Århus* står stedsangivelsen *i Århus* efter *bo*).

Her ville en funktionel sprogforsker typisk sige at stedsangivelsens placering i (1) skyldes at elementer med vigtig information kommer først i ytringen.

Som formel sprogforsker ville jeg påpege at det er en grundlæggende egenskab ved *hvor* ligesom ved andre *hv*-udtryk (f. eks. *hvem, hvad, hvorfor, hvordan, hvilke bøger, hvor mange bøger*) at de altid skal stå i spidsen af sætningen. Et objekt f. eks. har sin 'normale' plads efter verbet: *David har købt fem bøger*, men et objekt med *hv*- skal stå i spidsen af sætningen: *Hvor mange bøger har David købt?*

At det er en grundlæggende egenskab ved *hv*-udtryk at de skal stå i spidsen af en sætning, viser sig ved at det ikke kun gælder i spørgsmål, men også i f. eks. relativsætninger som i (2) eller såkaldt frie relativsætninger som i (3). Relativsætningen i (2) og den frie relativsætning i (3) er markeret med kantede parenteser:

- (2) Anne vil gerne bo i nærheden af den ejendom [hvor David bor].
(3) Anne vil gerne bo i nærheden af [hvor David bor].

Om placeringen af *hvor* i (2) ville en funktionel sprogforsker typisk sige at fordi *hvor* og *den ejendom* refererer til det samme sted, hører de også sammen i sætningen.

Der er til gengæld ikke generel enighed blandt funktionelle sprogforskere om hvad der forårsager placeringen af *hvor* i (3), men det må i hvert fald være en anden kommunikativ funktion der er ansvarlig, end dem der citeres i forbindelse med (1), "vigtige elementer først", og (2), "ting der hører sammen i verden, hører sammen i sætningen". *Hvor* i (3) står nemlig hverken i spidsen af ytringen eller tæt på noget som det deler betydning med. Den funktionelle sprogforsker Talmy Givón (1990) foreslår at det er et historisk levn af den samme funktion som i (2) der er ansvarlig for placeringen af *hvor* i (3): Oprindeligt er *hvor* flyttet op i spidsen af den frie relativsætning for at stå ved siden af noget den deler betydning med, men dette noget er så senere forsvundet. Han går altså ud fra at frie relativsætninger som (3) historisk set kommer fra almindelige relativsætninger (f. eks. *det sted hvor David bor > hvor David bor*). Denne analyse er dog problematisk for en beskrivelse af børns sprogtiltagelse, idet et barn ikke kan vide hvordan en konstruktion så ud i tidligere generationer, og derfor ikke kan

Side 14:

slutte sig til den samme begrundelse for *hvors* placering i sætningen i (3) som i (2).

Ekstrem funktionalisme/formalisme

Som man forhåbentlig kan se af det ovenstående, kan man ikke uden videre sige at de to tilgange udelukker hinanden. Man kan godt være enig med begge sider uden at rode sig ud i den helt store selvmodsigelse, f. eks. er det muligt at mene at *hvor* står i spidsen af sætningen i (1) både fordi *hvor* er det vigtigste element i sætningen og fordi spidsen af sætningen er den normale plads for *hv*-udtryk.

I sidste ende er det formentlig et empirisk spørgsmål hvilken af de to tilgange der bedst forklarer et givet sprogligt fænomen eller en given forskel mellem to sprog. Med andre ord, i sidste ende, når vi ved meget mere om sprog og sprogvariation end vi gør nu, vil vi uden videre kunne se hvilken af de to tilgange der giver en forklaring der ved hjælp af færrest mulige ekstra antagelser giver flest mulige forudsigelser der kan testes, og som ikke bliver falsificerede i sådanne tests. Men da det jo nok vil tage lang tid at nå frem til denne sidste ende, mener jeg at vi sprogforskere i mellemtiden må være parat til at vise respekt for og lære af hinanden, i stedet for at forfalde til det som jeg vil kalde ekstrem formalisme eller ekstrem funktionalisme, og som man kan karakterisere som negationen af den anden tilgang:

Den formelle tilgang: Sproglig form kan beskrives uafhængigt af kommunikativ funktion.	Ekstrem formalisme: Kommunikativ funktion er helt irrelevant for sproglig form.
Den funktionelle tilgang: Kommunikativ funktion kan være afgørende for sproglig form.	Ekstrem funktionalisme: Sproglig form kan umuligt beskrives uafhængigt af kommunikativ funktion.

Formelle egenskaber ved ordstillingen

I det følgende vil jeg give eksempler på at den formelle tilgang er nødvendig for at forklare visse fænomener i forbindelse med *hvor*-eksemplerne ovenfor. Jeg vil altså vise at der er noget at sige om de pågældende fænomener som ikke kan siges ved at henvise til deres kommunikative funktion.

Hv-udtrykkene i spørgsmål som (1), relativsætninger som (2) og frie relativsætninger som (3) har nemlig en del egenskaber til fælles, og da de i den funktionelle tilgang har tre forskellige kommunikative funktioner som årsager, kan deres fælles egenskaber altså ikke tilskrives disse funktioner. I den formelle tilgang er følgende egenskaber derimod typiske for placeringen af *hv*-udtryk overhovedet, og dermed også for (1), (2) og (3), se f. eks. Vikner (1995, kap. 2).

Som alle *hv*-udtryk kan *hvor* gå på en sætning som det ikke er en del af, ja faktisk kan *hvor* stå ret langt væk fra den sætning det går på. I (4), (5) og (6) kan

Side 15:

hvor fortolkes som en stedsangivelse der spørger om eller angiver hvor David bor, dvs. *hvor* går på den understregede bisætning:

- (4) *Hvor* tror Anne at Bo har sagt at Cecilie har hørt at David gerne vil bo?
- (5) Anne vil gerne bo i nærheden af den ejendom *hvor* Bo har sagt at Cecilie har hørt at David bor.
- (6) Anne vil gerne bo i nærheden af *hvor* Bo har sagt at Cecilie har hørt at David bor.

En anden fælles egenskab er at i ingen af de tre konstruktioner kan *hvor* gå på en sætning som er en del af et indirekte spørgsmål (markeret ved kantede parenteser). Derfor er følgende tre eksempler ikke acceptable (markeret ved *) hvis *hvor* fortolkes som en stedsangivelse der spørger om eller angiver hvor David bor:

- (7) **Hvor* spurgte Anne om [hvorfor Cecilie tror at David gerne vil bo]?
- (8) *Anne vil gerne bo i nærheden af den ejendom *hvor* Bo spurgte om [hvorfor Cecilie tror at David bor].
- (9) *Anne vil gerne bo i nærheden af *hvor* Bo spurgte om [hvorfor Cecilie tror at David bor].

Ovenstående eksempler viser altså at man ville udelukke mulige interessante generaliseringer hvis man insisterede på at alt skulle motiveres af kommunikativ funktion (dvs. det standpunkt jeg kaldte for ekstrem funktionalisme). På den anden side kan mine eksempler heller ikke bruges til at underbygge ekstrem formalisme: Det at nogle egenskaber ved visse sproglige udtryk kan beskrives uden at det er relevant at henvise til deres kommunikative funktion, viser selvfølgelig ikke at dette gælder for alle egenskaber ved alle sproglige udtryk.

Formelle egenskaber ved udtalen af bøjningsendelser

Mit andet eksempel på at det er nødvendigt at anvende en formel tilgang for at kunne fremsætte interessante generaliseringer, har med udtalen af bøjningsendelser at gøre. På dansk får tillægsord en bøjningsendelse i bestemt form, som staves *-e* og som er understreget i følgende eksempler:

- (10) en dum historie, en sand historie, en lang historie, en glad pige, en hård vinter, en svag vind
- (11) den dumme historie, den sande historie, den lange historie, den glade pige, den hårde vinter, den svage vind

Man kan endnu høre denne endelse udtalt som et såkaldt schwa, [ə], men mest i højtideligt sprog og hos den ældste generation. Ellers undergår den det der hedder schwa-assimilation, hvor den udtales som den foregående lyd. Med andre ord bliver den til [æ] i *svage* [svæ:æ], til [ɒ] i *hårde* [hɔ:ɒ], til [ð] i *glade* [glæð :ð], til [n] i *sande* [san: n], osv.

Denne egenskab ved den bestemte tillægsordsendelse (at den kan undergå schwa-assimilation) kan efter min mening ikke hænge sammen med endelsens kommunikative funktion (som formentlig er at signalere bestemthed) men kun med dens form, idet vi finder den samme egenskab ved en endelse med en helt anden kommunikativ funktion men med den samme form, nemlig flertalsendelsen *-e*.

Mange danske navneord kan få tilføjet en bøjningsendelse i flertal, som staves *-e* og som er understreget i følgende eksempler:

- (12) en bom, en spand, en gang, et blad, en gård, et tag
- (13) to bomme, to spande, to gange, to blade, to gårde, to tagee

Også denne endelse bliver til [æ] i *tage* [tæ:æ], til [ɒ] i *gårde* [gɔ:ɒ], til [ð] i *blade* [blæð :ð], til [n] i *spande* [span: n], osv.

Med andre ord ser udtalen af i hvert fald de to nævnte danske bøjningsendelser ud til at være bundet udelukkende til deres (ens) form og ikke til deres (forskellige) funktioner (dvs. det at signalere enten bestemthed eller flertal), så meget desto mere som man også finder samme regelmæssigheder i ord hvor det oprindelige [ə] ikke er en selvstændig endelse, f. eks.

kardemomme, *kand*, *bang*, *gade*, *kårde* og *kage*. Dette er altså endnu et eksempel på at man ville udelukke mulige interessante generaliseringer hvis man insisterede på at alle sproglige egenskaber skulle motiveres udelukkende af deres kommunikative funktion.

Anvendelsesmuligheder

Den formelle sprogvidenskab opstiller præcise hypoteser om sprogstruktur og

Side 16:

har herved ydet vigtige bidrag til andre videnskabsgrene der beskæftiger sig med menneskers sprogbevne som f. eks. neurobiologi, kognitionsvidenskab og eksperimentel psykologi. Den praktiske anvendelse der for udenforstående er den mest iøjnefaldende, er dog nok den der finder sted i forbindelse med computersystemer. De strukturelle hypoteser kan nemlig formaliseres, dvs. udtrykkes ved hjælp af symbolsprog med matematisk stringens. Det er sådanne formaliseringer der er forudsætningen for at datalingsvister kan bygge computersystemer som er i stand til at 'forstå' og anvende menneskers sprog. Oversættelsessystemer og andre sprogteknologiske systemer bygger således på en udmøntning af den formelle sprogvidenskabs resultater.

Den røde rose og den blå himmel

I *Informations* kronik, 14.7.2003, skriver den funktionelle sprogforsker Ole Tøgeby at forskellen mellem den formelle og den funktionelle tilgang "svarer til forskellen på at forklare at blomster har fine farver fordi de indeholder de og de kemiske stoffer, og at sige at de har fine farver for at tiltrække insekter. Begge forklaringer er nyttige, de har hver sin metode, og de komplementerer hinanden."

Hvis vi bliver i metaforen med naturens farver, så er jeg enig i at når man snakker om hvorfor rosen er rød, så hører (mindst) to ting med til forklaringen, nemlig både de kemiske stoffer der forårsager den røde farve, og det at denne farve tiltrækker insekter som er nødvendige for bestøvningen.

Men hvad nu hvis man snakker om hvorfor himlen er blå? Her kan man fra den formelle side henvise til John William Rayleighs teorier om spredningen af solens lys på vejen gennem jordens atmosfære, der ikke blot forklarer hvorfor himlen er blå (i hvert fald af og til), men også hvorfor solen er gul om dagen og rød ved solopgang og solnedgang. Det er derimod mindre klart hvilken funktion det har at himlen er blå, og dermed er det også mindre klart hvad en funktionel tilgang ville have at byde på her.

Jeg vil selvfølgelig ikke påstå at man ved hjælp af en sådan metafor kan vise at den funktionelle tilgang er overflødig, men jeg vil dog hævde at metaforen i det mindste giver et ganske godt billede på hvorledes der ville mangle en vigtig del af historien (både hvad naturens farver og hvad sprogvidenskaben angår) hvis man afviste den formelle tilgang, dvs. hvis man insisterede på at alle sproglige egenskaber udelukkende skulle forklares ved hjælp af deres kommunikative funktion. Der findes sproglige fænomener som det er nødvendigt at forklare uden henvisning til deres kommunikative funktion.

Så selvom den formelle tilgang først og fremmest forsøger at forklare sproglige fænomener ud fra deres struktur i sproget, og den funktionelle tilgang først og fremmest forsøger at forklare sproglige fænomener ud fra deres funktion uden for sproget, så vil jeg understrege en gang til at de langt fra behøver at udelukke hinanden, og at sprogforskere ikke kan tillade sig at se bort fra de resultater der er opnået inden for den anden tilgang.

Litteratur:

Talmy Givón (1990): *Syntax: A Functional-Typological Introduction*, John Benjamins, Amsterdam.
Frederick Newmeyer (1998): *Language Form and Language Function*, MIT Press, Cambridge.
Sten Vikner (1995): *Verb Movement and Expletive Subjects in the Germanic Languages*, Oxford University Press, Oxford.

STEN VIKNER er lektor i engelsk sprog ved Institut for Sprog, Litteratur og Kultur, Aarhus Universitet, og redaktør for *Nordic Journal of Linguistics*. Fra 1984 til 2001 var han ansat ved universiteterne i Genève og Stuttgart. Han er *M.A.* fra universitetet i London, *docteur ès lettres* fra universitetet i Genève og *dr. phil. habil.* fra universitetet i Tübingen. I sin forskning beskæftiger han sig med sammenlignende syntaks, især med spørgsmålene om hvordan og hvorfor ordstillingen kan variere mellem forskellige sprog.
